

A foglalkoztatás dilemmái

("A munkaerőpiac és munkanélküliség" –
Nemzetközi tanácskozás, 1991. január 17-20.)

Munkaerőpiac és munkanélküliség címmel rendezett négynapos nemzetközi tanácskozást január közepén Balatonfüreden a Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézete. Az előadásokból és vitákból kiderült, hogy napjainkban a foglalkoztatás ismét a legsúlyosabb gazdasági problémák egyikévé vált – nyugaton és keleten egyaránt. A megoldásra azonban sem ott, sem itt nincsenek kész válaszok, sőt a legerősebb döntési szinteket ma azok a nézetek uralják, melyek szerint munkanélküliség a strukturaváltás és a modernizációs folyamat kikerülhetetlen kísérőjelensége, nem a "megoldását," hanem a "kezelésének" lehetőségeit kell keresnünk. E szemlélet ma áthatja a tömegkommunikációt, és ez felettébb megkeseríti azoknak a szakembereknek az életét, akik a fentiekkel ellentétes nézeteket vallanak. A teljes foglalkoztatás szükségességének felvetése ma deviáns nézetnek számít – mind tudományos, mind gazdaságpolitikai szempontból. Az uralkodó tendencia sikeresen osztja meg és marginalizálja az ellentétes alternatívát valló irányzatot, így várható, hogy az megreked a fejlődésben, s egy idő után nem tudja kellő körültekintéssel megfogalmazni válaszait a napi-
renden lévő közgazdasági kérdésekre.

Az SZGTI által rendezett konferencia a kérdések elfogulatlan újrafogalmazására tett kísérlet kezdetének tekinthető. A foglalkoztatás problémáinak rendszeres elemzésére irányuló kezdeményezés elvezethet oda, hogy az adott kérdésekre a munkavállalók szempontjából is előnyös, a kor színvonalán álló elméleti és gyakorlati válaszok szülessenek. A januári konferencia tanúsága szerint a felhívás kedvező visszhangra talált, s maga a tanácskozás eljutott a munkaerőpiacra és a munkanélküliséggel kapcsolatos legfontosabb kérdések megfogalmazásáig.

A foglalkoztatás nemzetközi trendjei

Ha lehetséges beszélni a foglalkoztatás aranykoráról, akkor egyértelműen a negyvenes és ötvenes éveket érthetjük ez alatt. Akkoriban ugyanis a tőkés gazdaságok 2-4 százalékos átlagos munkanélküliségi rátával működtek, az államszocialista országok pedig még ennél is alacsonyabban. A csaknem teljes foglalkoztatás és a fokozott szociális gondoskodás intézményrendszeréhez és politikájához nyugaton a "jóléti állam", keleten a "létező szocializmus" ideológiája kapcsolódott. Úgy tűnt, hogy az elért eredmények alapját egyes közgazdasági problémák végső megoldása képezi: a gazdaság mér-

nőkei (nyugaton a keynesi, keleten a sztálini ihletésű közgazdák) működésének eredményeként a tömeges munkanélküliség befejezte földi pályafutását. A tömeges munkanélküliség a gazdaságtörténet már lezárt fejezetében nyugszik.

A 70-es években azonban gyökeres változások következtek be. A közgazdaság-tudomány jeles képviselőit és a gazdaságpolitikai tanácsadókat felkészületlenül érte a stagfláció, egy sor új vagy újszerű problémára, egyebek között az állami konjunktúra- és árszabályozás válságára igazából nem volt sem magyarázat, sem megoldás. A gazdasági növekedés üteme az 1970-73 közötti átlagos, 4,7 százalékról 1973-79 között átlagosan 2,8 százalékra esett vissza. Ennek megfelelően a munkanélküliségi ráta az 1970-es 3,1 százalékról 1975-re 5,2 százalékra nőtt az OECD-országok átlagában. A következő nagy recesszió 1980-82-ben már 1 százalékra csökkentette a növekedés átlagos ütemét, s egyúttal 8,5 százalékra emelte a munkanélküliségi rátát. A 80-as évek viszonylag hosszú, bár mérsékelt konjunktúrája megnövelte ugyan a foglalkoztatottak számát és arányát, de a munkanélküliség rátája 1989-ben sem ereszkedett 6 százalék alá. Sőt, mivel az egyes fejlett tőkés országok adatai igen nagy különbségeket mutatnak, nem meglepő, hogy Olaszországban 12,1 százalék, Spanyolországban 17,1 százalék, Franciaországban pedig 9,4 százalék volt a hivatalos arányszám 1989-ben.

Az elmúlt év során a foglalkoztatás szempontjából új és döntő változások kezdődtek keleten és nyugaton egyaránt. A tőkés világgazdaság túlnyomó részében ismét recesszió alakult ki, az ideai növekedési rátákat az angolszász országokban például 1 százalék körülire prognosztizálták. S mivel ezen országokban a korábban lappangó krónikus gazdasági bajok (lassú termelés-növekedés, pazarló fogyasztás, pénzügyi egyensúlyhiány, stb.) felszínre kerüléséről van szó, ráadásul az Öböl-válság elhúzódása tovább fokozhatja a kalkuláció és a befektetések bizonytalanságát, továbbá az európai egységesítési folyamat is munkahelyek megszűnéséhez vezet; reálisan számolni lehet azzal, hogy a munkanélküliek száma az OECD-országokban a 90-es évek első felében ismét tartósan és jelentősen emelkedni fog.

A képet még sötétebbé teszi az a tény, hogy Kelet-Európa újonnan demokratizálódott országainak kormányai, melyek a kapitalizálódás útjára vezetik e társadalmakat, és gyors ütemben alakítják át országuk külgazdasági orientációját, lemondtak a teljes foglalkoztatás prioritásáról, s így ezen társadalmak hosszú évtizedek után most szembesülnek először a nyílt és tömeges munkanélküliség okozta gondokkal. Az átmenet gyorsaságát tekintve viszont megkérdőjelezhető, hogy felmérhették-e a kelet-európai társadalmak, milyen munkaerőpiaci helyzet vár rájuk tartósan a megcélzott tőkés piacgazdaságra való átmenet következtében.

A munkaerőpiac elméleti megközelítései

Az utóbbi évtizedek foglalkoztatási tendenciái láttán a közgazdasági elmélet különböző irányzatai különböző magyarázatokat dolgoztak ki, és termé-

szetesen eltérő tennivalókat fogalmaztak meg a munkanélküliséggel kapcsolatban.

A neoklasszikus közgazdaságtan neokeynesiánus követői az úgynevezett Phillips-görbe eltolódásáról beszélnek, vagyis arról, hogy a munkanélküliség és az infláció közötti optimum csak egy "magasabb szinten" alakítható ki. Ebből következően az állam továbbra is képes arra, hogy befolyásolja a makroökonómiai mutatókat, de az állami befolyásolás korlátai ma szigorúbbak, mint a megelőző időszakban. E változás magyarázata azonban hiányzik. S azt a tényt sem vették figyelembe, hogy az utóbbi két évtizedben inkább csak kivételnek számítottak azok az időszakok, amikor a munkanélküliség és az infláció valóban kiváltották egymást, s csökkenteni lehetett egyiket a másik rovására. A valóságban gyakrabban fordult elő, hogy a két mutató egy irányban mozdult el.

Az új monetarizmus prófétájának számító Milton Friedman hívei a munkanélküliség természetes rátájának megemelkedésével magyarázzák a változásokat. A "természetes ráta" – mely Friedman találmánya, a Wicksell által megalkotott természetes kamatláb mintájára – azért természetes, mert a gazdaság reálfolyamatai határozzák meg, így beavatkozásokkal tartósan nem lehet megváltoztatni. Sőt, az ilyen kísérletek csak megzavarják a gazdaság normális működését. Ha az elmülethez konkrét számokat kívánunk kapcsolni, a kialakuló matematikai útvesztő legalább olyan bonyolult, mint az ebből a szempontból is híressé vált marxi transzformációs probléma. A "természetes ráta" hipotézis alapján nehéz számszerűsíthető kapcsolatot kimutatni az elmélet és a gyakorlat között. Tovább csökkenti a teória magyarázó erejét, hogy benne olyan groteszk kategóriákkal is találkozunk, mint nagyarányú "önkéntes munkanélküliség". (Ez azt jelenti, hogy akik állás nélkül vannak, tulajdonképpen maguk választották a munkanélküliséget, mivel a kínált bérnagysággal szemben előnyben részesítik a megnövekedett szabadidő és a munkanélküli segély által nyújtott előnyöket.) Hogy erről miként ítélkezhethünk azoknak az empirikus kutatásoknak a tükrében, melyek különböző életesemények stresszhatását vizsgálták, s arra a következtetésre jutottak, hogy az elbocsátás stresszhatása meghaladja a közeli barát halálakor érvényesülő, s a kényszerszabadság nagyobb stresszt gyakorol az egyénre, mint az iskolai bukás, bízzuk az olvasóra.

A konzervatív közgazdászok figyelmen kívül hagyják, hogy a tartós munkanélküliség tulajdonképpen nem más, mint a társadalomból való kizáródás egy formája. A tartós és tömeges munkanélküliség által sújtott térség a gazdasági és társadalmi "rothadás" állapotába kerül, a feketegazdaság, a bűnözés, az erőszak, a nyomor melegágyává válik. A társadalom e kóros elváltozásainak utólagos kezelése rendkívüli költségeket jelent az állam és önkormányzatok számára. Meg kell fogalmaznunk a kérdést: a tömeges munkanélküliség vajon nem egy társadalom zsákutcás fejlődésének egyik mutatója? Ha egy gazdaságpolitika hagyja elmérgesedni a foglalkoztatási helyzetet, e politikát nem illeti meg többé a "jóléti" vagy "demokratikus"

epitheton ornans. A demokratikus, a jóléti politika egyik legfontosabb ismerve a munkahelyhez és megélhetést biztosító jövedelemhez való jog elismerése, hiszen ezek általános emberi jogok. E megfontolásból következik, hogy a munkanélküliség közgazdasági és politikai elméleteit nem lehet egymástól függetlenül vizsgálni.

A konferencia résztvevőinek körében (a leginkább elfogadott institucionalista megközelítés alapján) kulcsszerepet játszott a korábbinál jóval magasabb munkanélküliség magyarázatában az állam szerepének, helyzetének megváltozása. Ugyanis a munkanélküliség csökkentésére felhasználható eszközök hagyományosan az államhoz, a kormányzati gazdaság- és foglalkoztatáspolitikához kötődnek. Ennek alapján három-négy évtizeddel ezelőtt a mainál sokkal nagyobb mértékben érvényesülhettek ezek az eszközök. Akkor ugyanis a gazdaságok – részben a válság, részben a központosilag vezérelt iparosítás következtében – sokkal inkább államosított vagy államilag szabályozott, sőt – a háborúk miatt – helyenként kifejezetten militarizált formában működtek. Azóta viszont a tőke koncentrációja, és különösen a transznacionális vállalatbirodalmak megjelenése folytán az állam partneri helyzete megingott: cél- és eszközrendszere, tevékenysége és ideológiája alárendelődött a nagyvállalati érdekeknek.

E nézetből logikusan következik, hogy az inflációnak sem a foglalkoztatás vagy a reálbérek túltengése az oka, hanem a megingathatatlan monopolhelyzetre szert tevő nagyvállalatok túlzott hatalma, ellenőrzése a piac és az árak fölött. Az átalakulni igyekvő kelet-európai országokban – csakúgy, mint a többi fejlődő országban – a közgazdasági nyitás kényszerében ölt formát a multinacionálissá vált cégek új típusú dominanciája. Mivel e tendenciák tartósnak bizonyulnak, megfogalmazódhat a kérdés: lehetséges, hogy a közel teljes foglalkoztatás korának egyszer s mindenkorra vége?

A hazai munkaerőpiac alakulása

Magyarország a jelek szerint gyors ütemben kíván felzárkózni a fejlettebb országok munkanélküliségi "normáihoz". Mint ismeretes, az államszocialista időszakban nem volt nyíltan elismert munkanélküliség, s a munkanélküliek nyilvántartása (néhány ezres létszámmal) már az átmenet egyik lépéseként kezdődött meg. Az állástalanok tábora ez év elején már százszorosra emelkedett, s az év végére kétszeresére, de inkább háromszorosára nőhet. Ami aggasztó tehát, az egyelőre nem önmagában a munkanélküliek száma, hanem a munkanélküliség növekedésének gyorsuló tempója.

A konferencián elhangzott elemzések alapján a gyorsan növekvő munkanélküliség négy fő okát, forrását különböztethetjük meg. Az első a kormány megszorító politikája, amely a támogatások leépítése, a költségvetési kiadások lefaragása, a KGST-piac visszafejlesztése által munkahelyek megszüntetésére, elbocsátásokra ösztönöz. A másik ok a gazdasági és technológiai átalakítás feltételeinek, átgondoltságának hiánya (a képzési és átképzési rendszer kezdetlegessége, a technológia beáramlásának szervezetlenség-

ge, stb.). Harmadikként jelentős szerepet játszik a privatizáció és a piacosság. Ennek üteme persze még elég bizonytalannak tűnik, de az máris egyértelműen látszik, hogy mivel a magántőkés gazdálkodásban az államinál jobban érvényesül a költségminimalizálás kényszere, a tulajdonviszonyok megváltozása felgyorsítja a 15-20 százalékosra becsült "túlfoglalkoztatás" (rejtett munkanélküliség) "externalizálását". Negyedszer pedig súlyosbítja az amúgy sem egyszerű helyzetet az a demográfiai trend, hogy a következő években nagylétszámú generáció ér aktív korba.

Észre kell azonban venni, hogy a kormánykörökből (különösen a munkaügyi tárca részéről) manapság elhangzó nyilatkozatok arra a magabiztosan hangzó ítéletre támaszkodnak, miszerint a jelenlegi gazdaságpolitika egy olyan átmenetet, átalakulást véghezvivő intézkedéssorozatot tesz szükségessé, mely gazdaságunkat egy abnormális, természetellenes állapotból egy normális természetes állapotba viszi át. Ez azt a megállapítást is magába foglalja, mintha a négy évtizeden keresztül fennállt teljes foglalkoztatás is egy aberráció, egy zsákutca, a nemzet megaláztatásának egyik formája lett volna; s most végre valahára kialakul az igazi, az emberi nemnek, az európai normáknak megfelelő munkaerőpiac, annak természetes velejárójával, a (tömeges) munkanélküliséggel együtt.

Egy kevésbé primitív leegyszerűsítésektől és előítéletektől mentes látásmód kialakítása érdekében legalább egy pillantást kell vetni a hazai munkaerőpiac előtörténetére és a jelenlegi gazdaságpolitika eredetére.

A hazai munkaerőpiac nem a felszabadulás előtt létezett feudálkapitalista korszakban teljesedett ki, hanem paradox módon az extenzív iparosítás következtében. Lényegében tehát 1948 és 1962 között. Azelőtt a sokmillió paraszti népesség körében jellemző volt az idénymunka, a részben természetbeni fizetségért végzett napszámos-munka; nagy tere volt a mezőgazdasági önellátásnak. Az iparosítás nagy hullámai nemcsak az agrár-túlnépességet szívták fel, de az addig a háztartásokban dolgozó nőket is bevonták a társadalmi termelésbe; a 60-as évek közepére csaknem az egész lakosság bérből és fizetésből élővé vált. Ez a változás feltételezte a belső piac kiszélesítését is. Ma viszont a gazdasági válság és a válságkezelő programok következtében ez a piac összehúzódik, ami ma már nemcsak a reálbérek csökkenésével, hanem a foglalkoztatottak számának leépülésével is jár. A központ a továbbiakban nemcsak szétteríti a válság terheit a bérből és fizetésből élőkön, hanem egyes csoportjaikat ki is zárja a piacról.

Mindeközben, értelmi szerzői és végrehajtói úgy állítják be ezt a gazdaságpolitikát, mint az egyetlen lehetséges és üdvözítő gyógyírt. Holott, s ezt az utóbbi időszakban nyilvánosan is elismerték, ebben az esetben a Nemzetközi Valutaalappal egyetértésben kialakított restriktív stratégiáról van szó. Ennek lényege a fokozott exportkényszer, illetve a népgazdaság bekapcsolása a multinacionális tőke által kezelhető nemzetközi rendszerbe. E magasabb szempontokat szolgálja a liberalizáció, a dereguláció és a privatizáció, s ezeknek rendelődik alá minden egyéb szempont, köztük a dolgozók

életszívnála, a társadalmi fejlődés és biztonság is. (Lásd erről a GT-Füzetek "Adósság" című kötetét. SZGTI) Tisztában kell azonban lenni azzal – az eladósodott országok sorsának ismeretében –, hogy ez nem átmeneti állapot, hanem egy alárendeltségi viszony stabilizálása, amelytől közép- és hosszú távon sem remélhető az áldozatokkal arányban álló mennyiségű pozitívum. Ahogy időnként ki is nyilvánítják: ezek az áldozatok a múltbéli "túlfogyasztás" következményei, vagyis nem egy jövőbeni fellendülést alapoznak meg többletfelhalmozással, hanem az egykori felelőtlen össznépi hedonizmusért kirótt büntetésnek tekintendők.

A konferencia magyar résztvevői közül többen is figyelmeztettek arra, hogy a kormány nem alakította még ki az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközrendszerét, sőt, úgy tűnik, hogy nincs is tudatában a gazdasági hanyatlás jellegének, az abból fakadó nehézségek várható mértékének, valamint a tömeges munkanélküliségből következő szociális és morális, sőt minden bizonnyal politikai feszültségeknek. Azok a javaslatok pedig, miszerint a mezőgazdaságnak kellene felszívnia az iparból kiváló munkaerőt, tökéletesen szembenállnak az európai civilizáció fejlődési irányával. Nem jelent megoldást a nyugati munkavállalási lehetőség sem, hiszen a tőkés országok által alkalmazott korlátozások, a bevándorlók "megszűrése" a jövőben csak fokozódni fog. Gyakran hallható olyan vélemény is, mely szerint hazánkban egy legalább 5-6 százalékos munkanélküliség kifejezetten jó is, mert elengedhetetlenül szükséges a hatékony termeléshez, a gazdasági fejlődés meggyorsításához. Ez sem helytálló, hiszen a munkanélküliség kezelési költségei, az elvesző szakmai gyakorlat, a növekvő kapacitáskihasználatlanság, stb. olyan tényezők, amelyek csak csökkentik a ma és a jövőben felosztható torta nagyságát. Az is elgondolkodtató, hogy a gazdasági csodaországoknak tekintett Japánban mindössze 2-3 százalékos a munkanélküliség.

El kellene gondolkodnunk azon, hogy vajon mi szükséges még ahhoz, hogy valaki a thatcherizmus bukása és a Balcerowicz-programot fogadó ellenállás után is kiálljon a neoliberais gazdaságpolitika mellett.

Alternatív kezdeményezések

A konferencia egyik legfontosabb tapasztalata, hogy az említett nagyarányú változások miatt a foglalkoztatás megoldása terén felértékelődik a társadalmi szervezetek, önkormányzatok, lakóhelyi közösségek szerepe. Ezt igazolja a kanadai gyakorlat is. Kanadában a szakszervezetek, ahol csak lehet, igyekeznek kihagyni a tőke érdekeit egyoldalúan képviselő államot a kollektív tárgyalásokból. Úgy tűnik, ebbe az irányba fejlődik Hollandia is, ahol már formálódik a háromoldalú érdekegyeztetés "negyedik oldala", a lakóhelyi szervezetek képviselőinek részvételével. A gyakorlati fejlődés ezen csírái igazolni látszanak az Egyesült Államokban kialakult radikális közgazdaságtant, mely a gazdasági rendszer megújítását a legelső lakóhelyi és üzemi szintekről történő változtatások útján tartja lehetségesnek. Elemzésük szerint az Egyesült Államok relatív gazdasági hanyatlásának fő oka a

gazdasági demokrácia hiánya, vagyis az erőforrásoknak a társadalom valószínűségeivel és szükségleteivel ellentétes felhasználása. A megoldást az érdekeltségi és döntési rendszer átalakítása jelenti, ami alatt a munkahelyi és lakóhelyi viszonyok teljes demokratizálását, az alkalmazotti tulajdon kiterjesztését, a tervezés és a beruházások demokratikus ellenőrzését kell érteni.

A reformokat sürgetők kevésbé radikális, de nem kevésbé elszánt köre a posztkeynesiánus irányzat alapjain próbálja keresni a mikro- és makroökonómiai folyamatok összekapcsolásának, az állam és a vállalatok partneri viszonya helyreállításának lehetőségeit a teljes foglalkoztatás megvalósítása érdekében. A legtöbb ilyen kezdeményezés gondolati magvát az az ötlet képezi, hogy a munkavállalók fix összegben megállapított bére vagy fizetése helyett az egész alkalmazotti kollektíva bérhányadát kell megállapítani az árbevétel vagy valamely más jövedelmi mutató százalékában. Ez azt jelenti, hogy a munkaadónak egy újabb dolgozó felvétele nem kerül többletkiadásba, ezért nem áll érdekében, hogy elutasítsa a jelentkezőt. A javaslat különböző kidolgozóinak véleménye e fő vonásokon túl olyan részletekben már eltér, hogy például ezt a bizonyos bérhányadot ki állapítsa meg (tehát hogy az állam, vagy valamilyen szintű kollektív szerződés), vagy abban is, hogy a dolgozói kollektívát a bértömeg elosztásában teljesen egységesen kezeljék-e, vagy pedig fel kell-e osztani egy magasabb jövedelmű törzsállományra és egy alacsonyabb jövedelmű csoportra – a munkahelyek közötti áramlás ösztönzése érdekében –, de az alapvető kérdésekben egyetértés van.

A jelenlegi körülmények között mindenképpen szükséges, hogy a teljes foglalkoztatásért fellépő szakszervezetek, területi és rétegszervezetek törvényekbe foglalva elismertessék az állami felelősség- és kötelezettségvállalást. E törvényeknek azonban feltehetőleg mást kell tartalmazniuk ott, ahol egy már meglévő, 8-10 százalékos munkanélküliséggel kell megküzdeni, és mást nálunk, ahol kellő átgondolással még elkerülhető lenne a katasztrofális romlás. Ehhez azonban a sajnálkozás mellett a megelőzés eszközeit is alkalmazni kell. A megelőzés nemcsak a foglalkoztatási politika aktív eszközeinek megerősítését jelentené, hanem azt is, hogy a foglalkoztatás szempontja a csúcshintű gazdaságpolitikai döntéshozatal prioritásai közé emelkedjen, és szerepet játsszon a többi gazdasági (strukturápolitikai, külgazdasági, monetáris, stb.) döntés meghozatalánál. Ennek jelei azonban a mai vitákban és programnyilatkozatokban nem látszanak körvonalazódni.

Sajnálatos, hogy a kulturális szférában elhatalmasodott provincializmus a gazdasági életben is érezteti romboló hatását. Egyelőre nem tudhatjuk, vajon meddig zárhatók még ki a hazai köztudatból mindazok a nyugati tendenciák, melyek a munkaviszonyok demokratizálásán keresztül céllobzák meg a magasabb hatékonyságot és a gazdasági fejlődést.

A Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézete a *Munkaerőpiac és munkanélküliség* című konferencia anyagát önálló kötetben megjelenteti – mely az intézet címén postán is megrendelhető. A kötet tartalmazza az alábbi előadások szövegét, illetve ismertetését, melyekre a fenti írás is támaszkodott:

Alberto Chilosi: Intézményi fejlesztés és a munkanélküliség kérdése

Andor László: A teljes foglalkoztatás az amerikai közgazdasági gondolkodásban

Luigi Frey: A munkanélküliség Olaszországban – a definíciók és az elérhető információ jelentősége és korlátai

Yves Flückiger: A strukturális munkanélküliség és az UV-görbe eltolódása

Somogyi Csaba: A munkanélküliség természetes rátájáról

Czabán László: A piacgazdaságra való átmenet és a foglalkoztatás kérdése Magyarországon

Alberto Chilosi: Intézményi átalakulás, stabilizáció, munkanélküliség és a szociálpolitika feladatai – Lengyelország példája

Morva Tamás: A kormány három éves programjának várható hatásai

Turo Bergman: A munkaerőpiaci politika és a foglalkoztatás

Lóránt Károly: Gazdaságpolitika és munkanélküliség Magyarországon

Michel Husson: A munkaerőpiac dinamikája a fejlett ipari országokban

Bánfalvy Csaba: A munkanélküliség hatásai a különböző társadalmi csoportokra

Renata Livraghi: Az egységes európai piac és a nők potenciális helye a munkaerő-állományban

Frey Mária: A munkaerőpiac racionalizálásának előfeltételei és eszközei Magyarországon

Marcus Scheuer: A munkaerőpiac intézményi vonatkozásai

Ékes Ildikó: Munkanélküliség magyar módra

Guy Scat: A munkanélküliség Franciaországban

Thomas Swart: Az érdekegyeztetés és a munkaerőpiac Hollandiában

Bob Russell: A nyugati szakszervezetek és a gazdasági válság

Natalia Podsibjakina: A szovjet munkaerőpiac – a szakszervezetek álláspontja a munkanélküliségről

Steve Koerner: A létszámleépítés szabályozása a kollektív szerződéseken Kanadában

Kameniczky István: A privatizáció és a szakszervezetek